

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Stát v politické teorii: Konceptualizace a
operacionalizace fenoménu**

Kristýna Sýkorová

Plzeň 2019

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

**Stát v politické teorii: Konceptualizace a
operacionalizace fenoménu**

Kristýna Sýkorová

Vedoucí práce:

PhDr. Petr Krčál, PhD.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2019

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen
uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2019

.....

Na tomto místě bych chtěla poděkovat mému vedoucímu práce panu PhDr. Petru Krčálovi, PhD. za poskytnutý čas a poskytnuté cenné rady během psaní mé bakalářské práce. Děkuji.

Plzeň, duben 2019

.....

OBSAH

1	ÚVOD	1
2	STÁT V PRŮBĚHU STALETÍ	3
2.1	Obecné pojetí fenoménu státu.....	3
2.2	Premoderní stát.....	5
2.3	Moderní stát	6
2.4	Postmoderní stát.....	9
3	STÁT OPTIKOU POLITICKÝCH TEORETIKŮ	10
3.1	Stát podle Thomase Hobbesa	10
3.2	Stát podle Johna Locka.....	15
3.3	Stát podle Edmunda Burkea	18
3.4	Stát podle Karla Marxe	20
3.5	Stát podle Immanuela Kanta	22
4	STÁT OPTIKOU KLASICKÉHO IDEOLOGICKÉHO TROJÚHELNÍKU	28
4.1	Pojetí státu optikou liberalismu	28
4.1.1	Charakteristické znaky liberalismu	29
4.2	Pojetí státu optikou konzervatismu	32
4.2.1	Charakteristické znaky konzervatismu	33
4.3	Pojetí státu optikou socialismu	36
4.3.1	Charakteristické znaky socialismu	37
5	NACIONALISMUS A WELFARE STATE	40
5.1	Nacionalistické pojetí státu	40
5.1.1	Charakteristické znaky nacionalismu	41
5.2	Welfare state	43
6	OBECNÁ CHARAKTERISTIKA FENOMÉNU STÁTU	47
7	ZÁVĚR	48
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	50
9	RESUMÉ	53

1 ÚVOD

Stát, pod tímto fenoménem si většina z nás představí tu nejklassičtější definici, kterou si jen můžeme představit. Podle Maxe Webera stát představuje lidské společenství, které si na určitém území nárokuje pro sebe monopol legitimního fyzického násilí (Weber 2009: 249) či podle Oxfordského slovníku politického myšlení stát disponuje monopolem na vytváření vlády na svém území, prostřednictvím kterého se zároveň vytváří celistvá politická kultura (Oxfordský slovník světové politiky 2000: 844). Stát jako fenomén byl během staletí vysvětlován různými způsoby, např. stát jako ochránce soukromého vlastnictví (Locke 1965: 198), stát jako ochránce společného blaha (Rousseau 2002: 222) či stát jako producent třídního boje (Adamová–Křížkovský 2000: 256).

V příkladu státu jako ochránce soukromého vlastnictví se lidé musí slučovat ve státy a podřizovat se vládě, aby ochránili svůj majetek, protože v přirozeném stavu jej nemá kdo ochraňovat (Locke 1965: 198). V Rousseauovském pojetí stát chrání všeobecné blaho, které je základní hodnotou celé společnosti (Rousseau 2002: 222). Zcela naopak působí stát jako producent třídního boje, ve kterém společnost už nefunguje jako jednotný celek, kterému jde o všeobecné blaho, ale naopak budí dojem služby obecnému blahu a ve skutečnosti slouží osobním zájmům (Adamová–Křížkovský 2000: 256).

Cílem této práce bude systematizace poznatků, na jejichž základě se pokusím vytvořit obecnou charakteristiku fenoménu státu. K tomu, abych tohoto cíle dosáhla, budu postupovat skrze interpretaci děl různých politických teoretiků či teoretiků státu spadajících do okruhu ideologií klasického ideologického

trojúhelníku, který obsahuje liberalismus, konzervatismus a socialismus, protože každá z těchto ideologií vnímá fenomén státu zcela odlišně.

Už ve vrcholném středověku nacházíme myslitele, kteří se snaží o uchopení pojmu státu a státnosti, avšak k největšímu rozmachu zkoumání tohoto fenoménu dochází až s příchodem renesance a renesanční filozofie, tudíž v první části práce představím fenomén optikou významných politických teoretiků, jako jsou např. Thomas Hobbes, John Locke či Immanuel Kant. Thomase Hobbesa jsem zvolila z důvodu jeho pojetí státu v díle *Leviathan*, kde rozvinul myšlenku organicismu, tedy, že stát připodobňuje lidskému tělu (Hobbes 2009: 11). John Locke mne inspiroval jakožto jeden z ideových otců liberalismu a ve svém díle *Dvě pojednání o vládě* představil jedno z prvních dělení moci (Locke 1965: 202), moc zákonodárnou, moc výkonnou a moc federativní, které jsou v dnešním pojetí známé jako moc zákonodárná, výkonná a soudní. Nutno ještě zmínit, že jeho pojetí vztahu státu a jedince zcela ovlivnilo budoucí politické myšlení. Následná volba padla na Immanuela Kanta a jeho dílo *K věčnému míru*, kde polemizuje nad tím, že státy nedokáží žít v mírovém stavu a spíše je pro ně přirozenější válečný stav (Kant 1999: 9). Ve svém díle definoval články, které by mohly tento mír zajistit. Z dalších autorů bych se věnovala Edmundu Burkeovi a jeho konzervativnímu pojetí státu, které potlačuje individualitu jedince a lpí na tradičních společenských institucích (Valeš 2007: 235) či pojetí státu z pohledu Karla Marxe a jeho teorie o třídním boji, jehož hlavní aktéři – majetná a nemajetná třída mezi sebou vedou boj, který skončí nastolením komunismu a zcela dojde k potlačení jakékoli třídní nerovnosti (Engels–Marx 1958).

Ve druhé části práce představím koncepci optikou politických ideologií klasického ideologického trojúhelníku, tedy optikou liberalismu, konzervatismu a socialismu. Má volba padla na tyto tři ideologie, protože každá pohlíží na stát

zcela odlišně. Podle liberalismu má být stát minimální a nezasahovat do různých sfér života lidského jedince, protože by tím potlačoval jeho individualitu (Valeš 2007: 173). Podle konzervatismu se má ve státě dbát na tradice a preferuje spíše dědičné monarchie a podle socialismu je potřeba dosáhnout sociální rovnosti ve společnosti, protože sociální rovnost je zárukou stability ve společnosti a tudíž i ve státě (Heywood 2008: 117). Následně navážu na pojetí koncepce státu skrze nové myšlenky v rámci nacionalismu, který se formoval jako odnož konzervatismu. Nacionalismus mi přijde zcela podstatný z toho důvodu, protože kladl důraz na vztah mezi státem a společností a byl doplněn úsilím o vytvoření národní a společenské identity (Axtmann 2004: 260). Důležité je zmínit i pohled na stát ve druhé polovině 20. století, kdy se stát stal garantem práv a svobod a na jehož formování měla vliv myšlenka sociálního státu, jehož koncepce se netýkala jen a pouze skandinávských zemí a který byl rozvinut po druhé světové válce (Večeřa 1993: 68).

2 STÁT V PRŮBĚHU STALETÍ

2.1 Obecné pojetí fenoménu státu

Stát jako fenomén můžeme chápat dvojím způsobem, můžeme na něj nahlížet jako na „filozofickou kategorii“ či na „mocensko–právní kategorii“ (Klíma 2011: 27). Pod prvním tvrzením si můžeme představit, že stát je chápán jako „zvláštní společenský jev“ (tamtéž), tedy slouží ke sdružování lidí ve společnosti a jejich vzájemné kooperaci a co se týče druhého případu, na stát je nahlíženo jako na „zvláštní institucionální systém“ (tamtéž), tedy je na něj nahlíženo jako na soustavu institucí potřebných k jeho fungování. Co můžeme zcela říci je, že „stát je abstraktní vývojovou kategorií“ (tamtéž), kdy vzniká ve společnosti a zároveň se z ní může vyčleňovat.

Pokud se podíváme na stát v minulosti, ve starověku a ve středověku byl chápán jako prostředek ke sdružování lidí ke společnému soužití nebo jako „důsledek rozrůstání se patriarchální rodiny” (Klíma 2011: 28). V průběhu staletí už je na stát nahlíženo jako na prostředek nutný k „plnění obecných cílů” (tamtéž), lidé přecházeli od kočovného k usedlému způsobu života, v rámci něhož se lidé museli naučit kooperaci mezi sebou a zároveň začala vznikat první dělba práce. (tamtéž) Velkou roli sehrál také vznik soukromého vlastnictví a následný příchod liberálních myšlenek, které si stály za tím, aby se stát nevměšoval do společenského života. V současné době stát hraje velkou roli ve společenském životě, kdy se angažuje nejen v ekonomické oblasti různými koncepcemi přerozdělování, nejen financí. V ekonomické oblasti stát disponuje monopolem například na redistribuční sektor, co se týče energetického průmyslu a zároveň disponuje monopolem na infrastrukturu, kdy je stát vlastníkem silnic a dálnic. V politické sféře se stát angažuje například tím, že se podílí na spolufinancování politických stran či v sociální oblasti se zabývá otázkami ohledně vzdělání, zdravotnictví či důchodové politiky.

Vývoj státu se zcela posunul od „tří základních požadavků liberálně–nacionálních revolucí (svoboda, rovnost a bratrství)” (Cabada–Charvát–Stulík 2015: 84) až k hodnotám globálního přesahu, které se soustředí „kolem představy nového světového řádu soustředěného na tzv. trvale udržitelný rozvoj” (tamtéž). Za poslední dvě století se stal územně konsolidovaný, centralizovaný a suverénní stát dominantním paradigmatem západních politických myšlenek a západních politických věd. Tento stát se stal cílovým modelem, jehož chtěly dosáhnout státy usilující o modernizaci.

Nejen, že stát je vyznačován určitým územím s trvalým obyvatelstvem, ale zároveň tedy na něj můžeme pohlížet skrze dvě kategorie. Nejprve na něj

můžeme pohlížet jako na filozofickou kategorii, kdy je stát charakterizován jako zvláštní společenský jev a následně na něj můžeme pohlížet skrze mocensko–právní kategorii, kdy je stát charakterizován jako zvláštní institucionální systém.

2.2 Premoderní stát

Na počátku existoval územní stát a jakási vůle unitární suverenity, tedy kdy stát na první pohled vypadal jako jednotný celek, avšak realita byla jiná. V tomto státě byla politická autorita sdílena mezi širokou paletou sekulárních a náboženských institucí a jednotlivců. Pod tím si můžeme představit, že o moc se dělili císaři, králové, princové a šlechta (stavy) a na druhé straně biskupové, opati a papežství spolu s cechy či městy (Axtmann 2004: 260), což můžeme nazvat jako mocenský dualismus „představovaný na jedné straně stavy a na straně druhé panovníkem” (Klíma 2011: 53). Docházelo k postupnému formování státního aparátu, ve kterém bylo jasně patrné oddělení úřadů dvorských od zemských, které byly ovládány stavy.

Co se týče budování moderního státu, tento projekt byl zaměřen na nahrazení těchto překrývajících se a často sporných institucí centralizovaného státu. Velkou roli zde sehrála i teorie suverenity, která se tehdy dostala do povědomí po Vestfálském míru z roku 1648, který ukončil Třicetiletou válku v Evropě. Tehdejší vlády poté začaly uznávat vzájemnou autonomii od vnějšího zasahování do nejdůležitější otázky té doby, což byla náboženská víra (Axtmann 2004: 260).

Tento typ státu podle moderních teorií můžeme charakterizovat jako stát, který je velmi slabý, jak ekonomicky, tak i politicky a zcela postrádal současnou charakteristiku, kterou se dnešní stát vyznačuje, tedy monopol na násilí (Cabada–

Charvát–Stulík 2015: 77). Během 17. a 18. století „mocenský dualismus panovníka a stavů mizí, aby byl nahrazen jednotnou státní mocí, reprezentovanou panovníkem” (Klíma 2011: 56), jenž přebírá do svých rukou moc, která byla doposud reprezentována stavy. Panovník tedy disponuje absolutní mocí, ovládá všechny tři složky moci, tedy moc výkonnou, zákonodárnou a soudní a neexistuje jiná autorita, která by ho omezovala. Tuto absolutní moc doprovázel centralismus, který byl charakteristický pro tehdejší složené státy. Podstatou centralismu bylo slučování významných oblastí, jako byla ekonomika, vojsko či zahraniční politika (tamtéž).

V tomto typu státu je tedy politická autorita sdílena mezi širokou sortou sekulárních a náboženských institucí a jednotlivců. Panovník zde disponuje absolutní mocí a pro stát je charakteristický například centralismus, který můžeme demonstrovat na tehdejší Habsburské monarchii, ve které byly všechny části monarchie pod nadvládou Vídně.

2.3 Moderní stát

Následný vývoj státu můžeme přenést do 19. století, kdy se tento územní stát transformoval do homogenního národního státu, který postupně nahrazoval předchozí typ státního zřízení. Zcela zde zaniká „stavovský princip, který je nahrazen občanskou společností” (Klíma 2011: 63) a panovnickova moc začíná být omezována ústavou, která byla vydána parlamentem, jakožto reprezentantem lidu. Důležité je také zmínit faktory vzniku tohoto typu státu v evropských podmínkách – „poměrně slabá vládnoucí struktura Svaté říše římské, nové výrobní postupy a moderní technologie, které přispěly k rozkvětu kapitalismu, soutěž mezi světskými a náboženskými elitami o moc i prestiž a mezi vládnoucími elitami politických entit o území a zdroje“ (Sørensen 2005: 91).

Moderní stát můžeme definovat jako celek s uznanou státní suverenitou a zcela oddělenou domácí a zahraniční politikou (Cooper 1996: 17). Je založen na „myšlence suverenity a přísně ochraňuje svůj monopol na užití síly” (Cabada–Charvát–Stulík 2015: 77). Jeho vývoj doprovázela nastupující industrializace a rozvoj urbanizace, v rámci níž docházelo k přesunu venkovského obyvatelstva do měst.

V 19. století došel pojem národního státu k názoru, že legitimní vláda by měla být založena pouze na principu národního sebeurčení a že stát a národ by měly fungovat zcela totožně. Národ je v tomto případě jakousi „myšlenou společností a loajalita národa vůči státu se vztahuje k institucím státu, nikoli ke konkrétnímu jedinci, který právě vládne (Sørensen 2005: 95). Následný vývoj národa se vyvíjel dvěma směry, konkrétně se „objevuje v pojetí politickoprávním a etnickém” (Klíma 2011: 61). Pod politickoprávním pojetím si můžeme představit národ, jež tvoří soubor občanů, kteří sounáleží s daným státem a není potřeba „společných etnických a biologických kořenů” (tamtéž). Tato myšlenka státu založeného na podstatě existence národa v rámci nějakého společného území se objevila až v americké a francouzské revoluci (Sørensen 2005: 96). V etnickém pojetí je obsažena myšlenka etnického či pokrevního základu, na které je navázána myšlenka společného jazyka, kultury či tradice (Klíma 2011: 61). „Formování národa tak vyžadovalo rozvinutí společného jazyka a vytvoření společné kulturní a historické identity založené na literatuře, mýtech, symbolech, hudbě a umění” (Sørensen 2005: 98)

Velkou roli zde sehrála i myšlenka nacionalismu, jež přepokládá, že mezi státem a národem, jež je tvořen skupinou obyvatel na určitém území, existuje podstatná souvislost vycházející ze specifického vztahu státu a společnosti (Sørensen 2005: 95). Nacionalismus měl za cíl překonat etnokulturní rozmanitost

a měl produkovat zcela standardizované občany, jejichž loajalita vůči národu a státu by nebyla nijak zpochybnitelná. Zásadní vliv také mělo silné odvolávání se na emoce, jež v důsledku přípravy na válku a vedení války vytvářelo a posilovalo loajalitu svých občanů k jejich státu a pocit sounáležitosti s jejich národem. Státy se snažily definovat to, „kdo patří a kdo ne, kdo může přijít a kdo ne” (Axtmann 2004: 260), čímž státy chtěly kontrolovat své občany ve snaze z nich získat prostředky potřebné k tomu, aby se časem rozmnožily.

Posléze se stát v důsledku své činnosti stal ústředním bodem politické mobilizace a stále více společenských skupin bylo nuceno se zapojovat do politického dění s cílem prosazení svých zájmů. Stát tím pádem vtáhl společnost do svého politického procesu a současně se snažil formovat společnost podle svých vlastních cílů (Axtmann 2004: 261). Původní svrchovanost, jež se nacházela v rukou monarchického i nemonarchického vládce, byla převedena do rukou lidu a lid byl definován jako suma sobě si rovných občanů, čímž vznikla jakási lidová svrchovanost.

V tomto typu státu už panovník nedisponuje absolutní mocí, nýbrž je jeho moc omezována ústavou, která je vydávána parlamentem. Moderní stát se vyznačuje existencí uznané státní suverenity a oddělenou domácí politikou od zahraniční. Velkou roli v tomto typu státu sehrává národní sebeurčení, které vyplývá z faktu, že stát a národ by měli být propojeni. Národ zde můžeme chápat ve dvou variantách pojetí, buďto prostřednictvím politicko–právního pojetí a nebo prostřednictvím etnického pojetí.

2.4 Postmoderní stát

Základním stavebním kamenem globálního mezistátního systému pro druhé světové válce se stal ideál evropského státu a jeho klíčová koncepce suverenity (Axtmann 2004: 262). V důsledku dění ve 20. století by mohl být svrchovaný národní stát považován za nejvyšší moc, která by mohla ukládat a prosazovat řád v rámci jasně vymezeného území, bránit své území a jeho lid před vnějšími nepřáteli a zastupovat svůj lid v zahraničí. Postmoderní Evropa vznikla Římskými smlouvami a Smlouvou o konvenčních silách v Evropě (Cooper 1996: 19). Velkou roli zde sehrála i změna způsobu vlády, která přešla do formy „víceúrovňového vládnutí, které představuje růst regulativní moci nad i pod úrovní národního státu“ (Sørensen 2005: 105).

„Mezi státy se postupně rozvinula nová forma vzájemných vztahů – mezinárodní režimy, které představují soubor pravidel upravujících chování a jednání států v konkrétních oblastech“ (Sørensen 2005: 105). Vlivem globalizace došlo k rozšiřování spolupráce „prostřednictvím vytváření nejrůznějších typů institucí s univerzálním či regionálním dosahem, z nichž nejambicióznějším projektem se bezpochyby stala Evropská unie“ (Sørensen 2005: 104).

Stát už není tolik dominantním aktérem, stává se méně určujícím faktorem zahraniční politiky (Cooper 1996: 31). Do hry vstupují nejen média a emoce, ale rovněž i zájmy jednotlivých skupin nebo regionů, včetně nadnárodních korporací (tamtéž).

Rozpad impérií a koloniálních států v období dekolonizace vytvořil nové státy, které byly modelovány na evropském ideálu, avšak ponechávaly si koloniální hranice jako svůj teritoriální základ (Axtmann 2004: 262). Následně

Charta Organizace spojených národů a její podpora principu státní svrchovanosti a územní celistvosti potvrdila ústřední ideál evropského státu.

Tento typ státu se vyvíjel v rámci důsledků druhé světové války a velkou roli zde sehrála globalizace, jejímž vlivem dochází k přenosu moci z rukou jednotlivce do systému víceúrovňového vládnutí, které je typické pro Evropskou unii. Zde už nehrají tak významnou roli zájmy konkrétních států, avšak do hry vstupují i ostatní aktéři, jako jsou jednotlivé skupiny, regiony či dokonce nadnárodní korporace.

Tato kapitola přispěla k mému cíli práce tím, že jsme si definovali základní typologii států, ve které můžeme vidět vývoj suverenity až po globální státní systém, ve kterém kromě samotných států figurují i ostatní aktéři.

3 STÁT OPTIKOU POLITICKÝCH TEORETIKŮ

V této kapitole se budu zabývat teoretiky, které bychom mohli zařadit do typologie států, které jsem popisovala v předchozí kapitole. Thomase Hobbesa bychom mohli zařadit do éry premoderního státu, Johna Locka spolu s Edmundem Burkem a Karlem Marxem do éry moderního státu a Immanuela Kanta spolu se svými myšlenkami bych zařadila do postmoderního státu.

3.1 Stát podle Thomase Hobbesa

Tohoto teoretika jsem zvolila z důvodu jeho pojetí státu v díle Leviathan neboli látka, forma a moc státu církevního a občanského (Hobbes 2009), které je

jako jedno z prvních pojetí fenoménu státu detailně rozpracováno. Samotné dílo je koncipováno do čtyř dílů, přičemž státem se Hobbes zabývá v díle druhém.

Podle Hobbese před vznikem státu existoval přirozený stav, tedy stav bez státu. „Z toho je zřejmé, že v době, kdy žijí bez společné moci, která by je všechny udržovala v bázni, se lidé nacházejí ve stavu, jemuž se říká válka, a je to válka každého proti každému” (Hobbes 2009: 89). Člověk je zde zcela svobodný, protože disponuje přirozenou absolutní svobodou. Naplňuje své funkce a určuje svá vlastní pravidla.

Jelikož disponuje racionem, je schopen racionálního kalkulu a tím pádem může uzavírat dohody s jiným člověkem (např. dohodu o neútočení). A protože v povaze člověka je chránit svou svobodu, hledá pomoc u jiného člověka, jenž má zcela totožnou preferenci. „Tvorba těchto vlastních preferencí by nebyla možná, pokud by člověk nechápal věci kolem sebe” (Stulík 2016: 112). Tím, aby svou svobodu ochránil, musí se určité části této svobody vzdát, což je základním principem smluvního aktu, tedy společenské smlouvy vedoucí k budoucímu státu. Podstatou této smlouvy je to, že je podepsána jen mezi jednotlivci, nikoliv mezi jednotlivci a státem.

Podstata státu podle Hobbese tkví v tom, že „jedna osoba, kterou vzájemnými úmluvami jednoho s druhým prohlásilo za autora svých činů velké množství lidí, a to za tím účelem, aby použila sílu a prostředky jich všech, jak považuje za vhodné, pro jejich mír a společnou obranu” (Hobbes 2009: 120–121). Tímto se tedy velká část společnosti společně shodla na tom, kdo jim bude vládnout a kdo jim zajistí ochranu před útokem ostatních jednotlivců, skupin a států.

„Stát jako celek Hobbes přirovnává k osobě, která je suverénem a je suverénní“ (Stulík 2016: 117). Stát má organický charakter, tedy suverén tvoří hlavu a všichni ostatní další nezbytné části. Tato umělá hlava je v reálné praxi symbolizována jedním člověkem, případně skupinou vládnoucích, jež musí fungovat zcela jednotně. Hobbes zmiňuje dva způsoby, kterými lze vládnoucího či skupinu vládnoucích dosadit. V prvním způsobu je obsažen smluvní akt, tedy společenská smlouva, na které se jednotlivci shodnou a souhlasí s tím, že jim tato autorita bude vládnout. „Z takového ustavení státu plynou veškerá práva a pravomoci toho nebo těch, na něž byla souhlasem shromážděného lidu přenesena suverénní moc“ (Hobbes 2009: 121). Ve druhém případě je charakterizován způsob, kdy ke vzniku státu dojde nabytím, „suverenita v něm byla získána násilím“ (Hobbes 2009: 139). Tyto dvě suverenity se od sebe liší tím, že v případě nabyté suverenity tak lidé učinili ze vzájemného strachu, „a nikoli ze strachu z toho, jehož ustavují“ (tamtéž).

Pokud se podíváme na samotnou suverenitu, představuje v něm „umělou duši, která dává život a pohyb celému tělu“ (Hobbes 2009: 11). Výkonní úředníci a soudci zastupují umělé klouby, „odměny a tresty, jimiž je každý kloub a úd spojen se sídlem suverenity a veden k plnění své povinnosti, jsou nervy, které činí totéž v přirozeném těle“ (tamtéž). Jeho silou je majetek a bohatství všech jeho částí, jeho prací bezpečnost lidu a jeho paměť jsou rádcové, „kteří mu předkládají všechno, co potřebuje vědět“ (tamtéž). Tedy každou instituci, která je potřebná k chodu státu, Hobbes připodobňuje části lidského těla.

Suverén má zcela specifickou pozici a „zaštiťuje v sobě všechny tři složky moci, tj. moc zákonodárnou, výkonnou a soudní“ (Stulík 2016: 118). Pokud by byly tyto tři moci rozděleny, suverénova moc by již nebyla absolutní. Kdo se domnívá, že suverénní moc je příliš velká, se bude snažit ji zmenšit; sám

se však musí podřídit moci, která ji může omezit, to znamená větší moci” (Hobbes 2009: 145). Podle Hobbese je suverénovo absolutní postavení zcela nezbytné, „protože zabraňuje občanské válce” (tamtéž). Občanská válka totiž představuje jakousi chorobu pro toto „lidské tělo” a mohlo by dojít k rozvrácení státu. Občanská válka může vypuknout při jakémkoli nesouhlasu poddaných, tedy kdy nebudou souhlasit mezi sebou, případně s rozhodnutím suveréna. Samotným vrcholem suverenity je, „že nikdy nemůže být nespravedlivý a nepodléhá politickému zákonu” (tamtéž). Je odpovědný pouze sám sobě a Bohu. V případě nepřítomnosti suveréna je stát nesporně zranitelný a je schopen „mluvit a jednat pouze díky tomu, že individuální členové davu někoho zmocnili, aby zastupoval stát” (Skinner 2012: 81).

Za zmínku také stojí samotný byrokratický aparát, který si suverén volí sám. Byrokraté disponují dvěma funkcemi, zaprvé se zabývají výkonem moci a jejich posláním je vykonávat roli veřejných služebníků a zadruhé fungují jako „aktéři se svými vlastními zájmy” (Stulík 2016: 119). Zcela podstatné je, aby byrokrat byl neutrální, tudíž aby se nenechal ve své veřejné funkci ovlivnit svým soukromým zájmem. Avšak suverén na ně nepřenáší svou moc, pouze spravují konkrétní oblasti. Důležitou součástí byrokratického aparátu jsou také učitelé, jejichž posláním je poučovat lid o nejlepším možném státním zřízení, jehož jsou součástí. Kdyby lidé nebyli podrobena této výuce, mohli by „považovat zřízení sousedních států za lepší, což by ale mohlo vést k nestabilitě vlastního státu” (tamtéž).

Hobbes se v této části, kde charakterizuje vznik a fungování státu, zabírá i tím, co může vést k jeho rozkladu. Říká, že „svou podstatou mají totiž státy existovat tak dlouho jako lidstvo nebo jako zákony přírody nebo jako sama spravedlnost, která je udržuje při životě” (Hobbes 2009: 222). Takže pokud se

státy rozpadají nikoliv vlivem vnějším, ale vnějším, chyba není podle Hobbese v lidech jako v látce, ale v lidech jako tvůrcích státu (tamtéž).

Jednu z těchto chyb uvádí na příkladu, kdy se stát snaží napodobovat sousední státy, protože „lidská povaha je totiž už taková, že touží po novotách” (Hobbes 2009: 226). Tuto chybu uvádí konkrétně na příkladu Anglie, která chtěla napodobit zbohatnutí Nizozemců, protože se domnívala, „že ke zbohatnutí postačí jen změnit formu vlády, jako to učinili tam” (tamtéž).

Podle Hobbese tedy na počátku existoval jakýsi přirozený stav, ve kterém lidé vedou regulérní válku proti sobě, ale jsou si svým způsobem rovni. V důsledku sociální interakce mezi sebou postupně přichází na myšlenku vytvoření jakési instituce, která by stála nad nimi, vládla by jim a zaručila jim bezpečí. Tuto instituci, nazvanou státem, Hobbes připodobňuje lidskému organismu, kde má každá část svou určitou a důležitou funkci, jako například byrokratický aparát a jeho hlavu tvoří suverén, který disponuje absolutní mocí, jež zabraňuje například vypuknutí občanské války. Suverén je podle Hobbese odpovědný pouze sám sobě a Bohu. Hobbes se ve svém díle kromě vzniku státu zaobírá i jeho rozkladem, na nějž může mít vliv mnoho faktorů.

Hobbesovo dílo je rozporuplné a je nutné ho chápat v kontextu doby. Hobbes vykreslil stát jako instituci, která by mohla zabránit občanské válce, či ji dokonce zastavit. I přes úvahy o zajištění rovnosti a spravedlnosti ve společnosti, Hobbese na základě jeho díla můžeme chápat spíše jako zastávce autoritarismu.

3.2 Stát podle Johna Locka

Další z teoretiků, kterého jsem zvolila ve své práci, je John Locke, který je svými zásadami chápán jako zakladatel liberalismu. Ve svém díle *Dvě pojednání o vládě* hovoří o pravém původu, rozsahu a účelu občanské vlády. Nadále se zabývá rozbořením přirozeného stavu a zákona či společenskou smlouvou., Konkrétně ve druhé části, tedy ve Druhém pojednání o vládě, vychází Locke „z existence přirozených práv a společenské smlouvy jako základu státu” (Valeš 2007: 171). Jedním z těchto přirozených práv je i právo na soukromý majetek, které podle Locka existovalo už v tzv. přirozeném stavu. S touto koncepcí se ztotožňuje společně s Hobbesem, avšak podle něj právo na soukromý majetek vzniká až se vznikem státu (Valeš 2007: 172).

Podstatou státu podle Locka je, že budeme vytvářet, respektovat a vymáhat neutrální a pro všechny platná pravidla už jen z toho principu, že jsme se na nich předem dohodli (Stulík 2016: 127). Samotným smyslem státu je „ochrana společného dobra a ochrana společenské svobody” (Stulík 2016: 128), pod čímž si můžeme představit, že nikdo kromě státu nebude zasahovat do svobody všech jednotlivců. Stát může zasáhnout jen v případě dosažení dobra pro celou společnost a vždy jen a pouze v mezích zákona. Jeho moc není absolutní, jako v Hobbesově pojetí, samotnou státní moc má právo kontrolovat i jednatlivec.

Tato podoba státu vzniká až na základě společenské smlouvy, na které se jednotlivci shodli a kterou mezi sebou podepsali. Podstatou této společenské smlouvy je fakt, že jednotlivci se v ní zřikají své vlastní přirozené svobody ve prospěch státu a podřídili se jeho politické moci zcela dobrovolně (Valeš 2007: 173), jen aby mohli dosáhnout dobré společnosti. „A toto se děje, kdekoli nějaký počet lidí ve stavu přirozeném vstoupí do společnosti, aby vytvořil jeden lid,

jedno těleso politické pod jednou svrchovanou vládou” (Locke 1965: 180). Tedy touto společenskou smlouvou vzniká určitá společnost lidí, která je podřízena vládě, která jim zajistí společné soužití v míru.

Hlavním důvodem vstupu lidí do společnosti a do státu a poddávají se vládě, je fakt, že chtějí zachovat své vlastnictví (Locke 1965: 198), což v přirozeném stavu není příliš možné. Za prvé Locke uvádí, že v přirozeném stavu chybí „zavedený, pevný a známý zákon přijímaný a uznávaný obecným souhlasem za měřítko práva a bezpráví a za obecné pravidlo, jež by rozhodovalo všechny spory mezi nimi” (Locke 1965: 199). Za druhé podle Locka ve stavu přirozeném schází „známý a nestranný soudce s pravomocí rozhodovati všechny spory podle zavedeného zákona” (tamtéž), protože každý, jež se nachází v přirozeném stavu je sám sobě soudcem i vykonavatelem zákona.

Podle Locka nemá stát absolutní moc, tudíž „absolutní monarchie, kterou někteří pokládají za jedinou vládu ve světě, je vskutku nesrovnatelná s občanskou společností a tak nemůže být vůbec žádnou formou občanské vlády” (Locke 1965: 181). Což můžeme chápat tak, že pokud si zvolíme absolutní monarchii jako typ státního zřízení, nenajdeme zde prostor pro vznik občanské společnosti. Své pole působnosti má jen v těch nejdůležitějších otázkách, tedy ochraňuje bezpečí a svobodu svých občanů a zároveň i jejich majetek. Stát má také zákaz zasahovat do ekonomiky, či náboženství, protože tyto činnosti jsou chápány jako projevy individuality jednotlivce.

Následně se Locke také zabývá konceptem dělby moci, protože má zajišťovat základní lidské a občanské svobody. Mezi základní dvě patří moc zákonodárná a moc výkonná, následně přidává moc federativní. Zákonodárnou

moc vnímá jako první a základní přirozený zákon, protože jejím úkolem je řídit nejen legislativu, ale i zachovávat společnost a každou osobu v ní (Locke 1965: 202). „Tato legislativa je nejen nejvyšší mocí státu, nýbrž i posvátnou a neměnnou v rukou, do nichž ji jednou společenství vložilo” (tamtéž).

Zákony, které zákonodárná moc vydá, musí být pod neustálou kontrolu, tudíž musí existovat nějaká permanentní moc, která by dohlížela na jejich vykonávání a dodržování, proto je potřeba výkonné moci (Locke 1965: 209). Poslední zmiňovaná federativní moc je sice od výkonné moci oddělená, avšak můžeme zde nalézt společný prvek – „jedna obsahuje provádění pozitivních zákonů společnosti uvnitř jí samé nade všemi a druhá řízení bezpečnosti a zájmu lidí mimo ni” (tamtéž). Federativní moc je tedy s výkonnou mocí úzce provázána, narozdíl od výkonné moci, která se zaobírá zákony uvnitř státu, federativní moc se zaobírá zahraniční politikou státu, kterou však nemůžeme připodobňovat dnešní zahraniční politice států v důsledku kontextu doby.

Podstatné je také zmínit definici dobrého státu podle Locka, jež tvrdí, že dobrý stát je takový, „ve kterém vládne legitimní vláda” (Valeš 2007: 174). Stát by měl být schopný tolerovat názorovou diferenciaci, nevměšovat se do záležitostí jednotlivců a jejich projevů individuality a hlavně by měl myslet budování veřejného dobra. Na závěr Druhého pojednání o vládě se Locke zmiňuje i o zániku vlády. „Ten, kdo chce mluvit s jakousi jasností o zániku vlády, má na prvním místě rozlišovati mezi zánikem společnosti a zánikem vlády” (Locke 1965: 239). Tudíž zánik společnosti není nutně provázán se zánikem vlády.

V případě zániku společnosti jde o zrušení sjednocení vpádem cizí síly, která jej přemůže (Locke 1965: 240). „Kdykoli se společnost rozpadá, je jisto, že vláda té společnosti nemůže zůstat (tamtéž). Následně zánik vlády Locke vztahuje k rozpadu legislativy, která dává státu „formu, život a jednotu“ (tamtéž). Když je legislativa narušena nebo v zániku, „zánik a smrt následují“ (tamtéž).

Podle Locka je tedy smyslem státu ochrana společného dobra a ochrana společenské svobody. Stát může zasáhnout jen v tom případě, kdy se jedná o budoucí dosažení dobra pro celou společnost. Narozdíl od Hobbesovo pojetí, moc státu není v tomto případě absolutní a jedinec má právo zasáhnout. Hlavním důvodem pro ustavení státu je v tomto případě ochrana soukromého vlastnictví, které existovalo už v přirozeném stavu. Stát má zákaz zasahovat například do ekonomiky, nebo náboženské otázky, protože tento zásah by ohrozil individualitu jedince. Locke také rozpracoval dělbou moci, pod kterou můžeme nalézt moci zákonodárnou, výkonnou a federativní.

Lockovo dílo je podstatné pro budoucí následovatele liberálních idejí, avšak v době svého vydání, tedy v 17. století, nebyl žádný stát připraven na takové pojetí svobody. Locke tímto dílem také ovlivnil myslitele v rámci Velké francouzské revoluce a zároveň i revolucionáře budující tehdejší Spojené státy americké.

3.3 Stát podle Edmunda Burkea

Edmunda Burkea jsem zvolila, protože na rozdíl od předchozích teoretiků chce zachovat tradiční roli státu, jež je založena na silném uctívání již zavedených tradic, jako např. tradičních společenských institucí. Ve svém díle

Úvahy o revoluci ve Francii se zcela kriticky vymezuje proti Velké francouzské revoluci, která převrátila tehdejší politické myšlení. Je nutné podotknout, že Burke nikdy nevytvořil systematickou expozici svých základních přesvědčení, ale vždy se odvolával na jejich konkrétní otázky (Britannica 2019a).

Burke byl zásadně proti heslům Velké francouzské revoluce – tedy svoboda, rovnost a bratrství a proti „snahám přetvořit francouzskou politiku v souladu s těmito hesly” (Heywood 2008: 87). Situace ve Francii byla pro Burkea důležitá už jen z toho důvodu, protože se bál ohrožení britského politického systému těmito myšlenkami (srov. Stulík 2016: 166). Burkovi je připisována zásluha za to, že rozpoznal, „že honba za svobodou revolučními metodami nepřinese rozšíření a zdokonalení omezené politiky” (Miller 1995: 219), což Francouzi předpokládali, že se jim revolucí povede.

Ve svých názorech se velmi často odvolává na historickou perspektivu a „stát vnímal jako výsledek procesů historického růstu, který často přirovnával k procesům v živém organismu” (Miller 1995: 46), tudíž stát, společnost a jedinci tvoří tento organický komplex. Aby se tento komplex mohl sám zachovat, musí jeho konkrétní části prospívat a vzájemně spolupracovat, protože jsou na sobě závislé (Scruton 1994: 40). Podle Burkea také společnost a stát umožňují plnou realizaci lidského potenciálu, ztělesňují společné dobro a představují jakousi tichou a výslovnou dohodu o normách a cílech (Britannica 2019a). Zároveň by politická komunita měla jednat ideálně jako jednotná.

Stát a společnost jsou podle Burkea „výsledkem přirozené evoluce, a ne jakýsi objev člověka, protože představují součást božího řádu, jejímž základem jsou patriarchální rodina, pevná náboženská víra, příslušnost k sociální třídě a

lokalitě“ (Lupták–Prorok 2011: 289). Tudíž člověk nemůže z těchto důvodů společnost a stát měnit či dokonce vytvářet.

Burke byl silným zastáncem tradice, která je podle něj determinantem předvídatelnosti a stability, tedy to, co je do budoucna předvídatelné, to bude zároveň i stabilní. Zároveň tradice vytváří společenské prostředí, ve kterém jsou jednotlivci formováni a vychováni, což přispívá ke společenské stabilitě (Burke 1997: 145).

Burke byl rovněž zastáncem hierarchie tradičních institucí, pod kterými si můžeme představit například církev či šlechtické stavy. Nebyl zastáncem měšťanské inteligence, nýbrž se obracel k prostému lidu, který si mezi sebou předával zažitě zvyklosti a tradice. Zároveň dokázali usuzovat díky užitému předsudku (Kirk 2000: 21).

Stát je podle Edmunda Burkea složen z tradičních institucí, které musí být předvídatelné a stabilní. Tyto instituce zároveň vytváří společenské prostředí, které je důležité pro jednotlivce, protože mu poskytne stabilitu a ochranu jeho života.

3.4 Stát podle Karla Marxe

Má volba padla na Karla Marxe z důvodu jeho pojetí státu, ve kterém je hlavním determinantem ekonomika, tedy spíše výrobní vztahy, které jsou příčinou uspořádání společnosti. Podle Marxe ten, kdo disponuje ekonomickou mocí, tedy vlastnictvím prostředků, ten má i kompetence ovládat politickou moc. Důležitou součástí jeho učení byla teorie třídního boje, který mezi sebou vedou

třídy vládnoucích a utlačovaných (Valeš 2007: 261). Následně bych chtěla podotknout, že Marx nevytvořil ucelenou teorii státu ani teorii moci, ovšem obě tyto teorie jsou implicitně obsaženy ve všech jeho dílech, které napsal spolu Bedřichem Engelsem (Adamová–Křížkovský 2000: 256).

Marx přichází s myšlenkou, že stát „je od počátků své existence státem třídním” (Adamová–Křížkovský 2000: 255). Moderní stát, bez ohledu na jeho formu, je v podstatě kapitalistickým strojem, státem kapitalistů a ideálním ztělesněním celkového národního kapitálu (Hay–Lister–Marsh 2006: 65). K jeho vzniku došlo v té době, kdy docházelo k diferenciaci společnosti, která se následně rozdělila na třídy (tamtéž). V tomto státě má v rukou veškerou moc buržoazie, která je charakterizována jako ta vládnoucí třída. Na druhé straně stojí třída utlačovaných, tedy proletariát.

Velkou roli sehrál vývoj dělby práce, který zapříčinil následný vývoj forem vlastnictví. Podle Marxe forma vlastnictví determinuje moc napříč dějinami, což dokazuje od prvotního kmenového vlastnictví (Engels–Marx 1958: 36) až po vznik manufaktur a vlastnictví výrobních prostředků majetnou třídou, jejichž zájmy stát zobecňuje na úkor pracujících. Stát je odtržen od „skutečných zájmů jednotlivců i celku, a zároveň vystupuje jako ilusorní pospolitost” (Engels–Marx 1958: 47). „K Marxovým raným názorům patří i to, že moderní stát, i když pro formálně právní rovnost budí dojem služby obecnému blahu, ve skutečnosti slouží osobním zájmům“ (Adamová–Křížkovský 2000: 256).

Podle Marxe musí dojít k proletářské revoluci, která by nebyla primárně politická, čímž by odstranila „vládnoucí elitu nebo státní mechanismus” (Heywood 2008: 140), nýbrž by se jednalo o sociální revoluci, která by nastolila

nový mechanismus výroby. Revoluci provede třída utlačovaných, tedy proletariát, až dosáhne toho správného uvědomění, že je vykořisťován a po provedené revoluci nastane diktatura proletariátu (tamtéž). Proletariát by převzal výrobní prostředky od kapitalistů a nastala by skutečná diktatura proletariátu. „Úkolem tohoto proletářského státu bude zabezpečit výdobytky revoluce, a to tím, že zabrání kontrarevoluci ze strany vyvlastněné buržoazie” (tamtéž). Tato revoluce by rovněž sloužila jako jakási předehra ke zřízení komunismu, který je podle Marxova historického dialektismu poslední fází lidské společnosti, čímž by de facto došlo ke zrušení státu a nastolení beztřídní společnosti, ve které by se jednotlivci stali plně lidskými a společnost už by nebyla vnitřně rozdělena (Britannica 2019d).

Ve státě podle Marxe je hlavním determinantem ekonomika, protože ten, kdo disponuje ekonomickou mocí, zároveň disponuje i politickou mocí a tedy tím pádem ovládá moc ve státě. Stát podle něj funguje jako kapitalistický stroj a slouží jen k osobním zájmům, nikoli ke kolektivním zájmům. Ve společnosti převládá třídní boj, ve kterém figurují dvě základní třídy, kolem nichž jsou seskupeny jiné méně důležité třídy. Jednou z nich je třída vlastníků výrobních prostředků, tedy buržoazie a proti nim stojí početná třída dělníků, tedy proletariát.

3.5 Stát podle Immanuela Kanta

Jak už jsem v úvodu této práce naznačila, Immanuela Kanta jsem si vybrala z důvodu jeho polemiky nad nastolením míru mezi státy prostřednictvím tzv. šesti „předběžných článků a tří definitivních” (Valeš 2007: 245). Kant tvrdí, že pro státy je spíše přirozenější válečný stav, než stav mírový a proto, prostřednictvím těchto článků navrhuje, jak dosáhnout *věčného míru*. Nejprve se

zaměřím na šest předběžných článků a následně přejdu ke třem definitivním článkům.

„Za neplatné má být považováno sjednání míru uzavřené s tajnou výhradou o důvodu k budoucí válce” (Kant 1999: 9). V tomto článku Kant říká, že tento uzavřený mír můžeme označit za pouhé příměří. Nejen, že nedojde k definitivnímu uzavření věčného míru, ale obě zneprátelené strany pouze „pozastaví” nenávist vůči sobě. Výhrada má tajný charakter z toho důvodu, protože obě strany si zcela jasně nedefinovaly důvod svého nepřátelství a následně hrozí znovuvypuknutí pozastaveného konfliktu.

„Žádný samostatný stát (lhostejno, zda malý či velký) nemá mít možnost získat dědictvím, výměnou, koupí nebo darem nějaký jiný stát” (Kant 1999: 10). V tomto článku vychází Kant z rousseauovského pojetí „teorií společenské smlouvy a suverenity lidu” (srov. Valeš 2007: 246). Stát není majetkem, ale je společenstvím lidí, kteří mezi sebou uzavřeli společenskou smlouvu a lidé majetkem nejsou. Nikdo mu nesmí poroučet ani „jím nesmí disponovat nikdo jiný než je on sám” (Kant 1999: 10).

„Stálé armády mají časem zaniknout” (Kant 1999: 11). Podle Kanta existence stálé armády vytváří pocit přítomného permanentního válečného stavu. Nejen, že ohrožuje mír, ale zároveň vyvíjí na státy tlak tím, aby se mezi sebou „navzájem předháněly ve vyzbrojování, které neúměrně zatěžuje jejich rozpočty” (srov. Valeš 2007: 246). Následně jsou „lidé najímáni do armády proto, aby zabíjeli nebo se nechali zabít (Kant 1999: 11), což z lidí už nedělá lidské bytosti, nýbrž jsou bráni jako pouhé stroje.

„Pokud jde o vnější státní záležitosti, nemají vznikat státní dluhy” (tamtéž). Státní dluh může být brán jako příčina k rozpoutání konfliktu, protože stát, který má vůči jinému státu dluh, nemusí své splátky zvládat, případně přestane splácet úplně. Ve dalším případě může stát rovnou zahájit útok a doufat v to, že svůj dluh úspěšně vymaže (srov. Stulík 2016: 165).

„Žádný stát se nemá násilím vměšovat do zřízení a vlády jiného státu” (Kant 1999: 12). Kant se v tomto článku snaží najít důvod, proč by se měl stát vměšovat do záležitostí jiného státu. Následně říká, že veškeré faktory mohou sloužit jako „výstražný příklad velkého zla, které si lid přivodil svou bezzákoností” (tamtéž). V této pasáži dále uvádí příklad, který ani není vměšováním do záležitostí cizího státu – v případě, kdy by se stát rozštěpil na dva samostatně fungující celky, které by se ovšem dožadovaly nároku na celek. Pokud by se nepodařilo tento jejich vnitřní spor vyřešit, poté by na scénu vstoupil další aktér, který by tuto situaci pomohl vyřešit.

„Žádný stát si nemá ve válce s jiným státem dovolit takové akty nepřátelství, které by mohly znemožnit vzájemnou důvěru v budoucí mír” (tamtéž). V rámci těchto aktů nepřátelství Kant konkrétně vyjmenovává „páchání úkladných vražd, otravy, porušení kapitulace či podněcování ke zradě ve státě, se kterým válčí” (tamtéž). Když by se jedna strana chovala tímto způsobem k té druhé, docílí tak akorát stavu nedůvěry a permanentního napětí, jehož důsledkem by mohl být další konflikt, konkrétně uvádí vyhlazovací válku. Tato válka by přinesla zcela fatální následky, protože by v ní mohlo „dojít k záhubě obou stran zároveň, a tím také k zániku veškerého práva” (Kant 1999: 13).

Podle Kanta jsou tyto články uvedeny objektivně, avšak některé z nich by měly vstoupit v okamžitou platnost „bez ohledu na okolnosti” (tamtéž), konkrétně uvádí první, pátý a šestý článek. Ostatní články, tedy druhý, třetí a čtvrtý, lze odložit, avšak ne na nedohlednou dobu. „Odklad se povoluje jen proto, aby se nepostupovalo ukvapeně, a tak v rozporu se záměrem samým” (tamtéž).

V prvním definitivním článku Kant říká, že „občanské zřízení v každém státě má být republikánské” (Kant 1999: 16). Podle něj je republikánské zřízení jediným svého druhu, protože se zcela ztotožňuje s původní myšlenkou, jež byla obsažena ve smlouvě. Tento typ zřízení je ustavený „za prvé podle principů svobody členů společnosti, za druhé podle zásad závislosti všech na jediném společném zákonodárství a za třetí podle zákona jejich rovnosti” (tamtéž). Jako zřízení samo o sobě je základem „všech druhů občanské ústavy” (Valeš 2007: 247).

Kant následně doplňuje významný projev republikarismu, který má naději na ustavení samotného věčného míru. „Je-li vyžadován souhlas občanů státu při rozhodování, zda má být válka nebo ne, pak není nic přirozenějšího, než že budou s tím, aby se pustili do tak zlé hry, velmi otálet” (Kant 1999: 17). Tím, že by se občané vtáhli do válečného stavu, uvalili by na sebe nejen všechny útrapy války, ale následně by museli za její průběh a důsledky nést zodpovědnost. V republikánském zřízení je tedy možnost vypuknutí zcela mizivá. Na druhé straně, tedy „ve zřízení, které není republikánské, je započítání válečné hry nejsamozřejmější věcí na světě, protože hlava státu není jeho podílníkem, nýbrž jeho vlastníkem, který válkou neztrácí ani to nejmenší” (tamtéž).

V souvislosti s tímto typem státního zřízení nám Kant nabízí i rozlišení mezi republikánským a demokratickým zřízením. Jedním z rozdílů je podle něj *forma ovládnutí*, kdy uvádí tři příklady. Možnost vládnout má podle Kanta jednotlivec, skupina osob či všichni, kteří tvoří občanskou společnost (*autokracie, aristokracie a demokracie*). Následně rozdělení je podle *formy vlády*, která vychází z toho, jakým způsobem „stát svrchovanost své moci vykonává“ (Kant 1999: 18). V tomto případě rozděluje zřízení ve státě buď republikánské nebo despotické. V republikánské zřízení vlády je zcela jasně patrné oddělení moci výkonné od moci zákonodárné, v případě despotického zřízení vlády stát sám ze své vůle „provádí zákony, které sám dal“ (tamtéž).

V rámci forem státního zřízení Kant tvrdí, že demokracie je nutně despotismem, „protože zakládá výkonnou moc, kde rozhodují všichni o jednotlivci a popřípadě i proti němu“ (tamtéž). Zřízení státu se blíží tomu republikánskému jen v případě, kdy má zřízení co nejmenší počet vládců, protože tím větší je jeho reprezentace.

Druhý definitivní článek říká, že „mezinárodní právo má být založeno na federalismu svobodných států“ (Kant 1999: 20). Tím, že by státy vstoupily do společného svazku, by byla zvyšována šance na dosažení věčného míru, protože v tomto společném svazku by povolna mizela vzájemná rivalita a přítomný permanentní válečný stav (srov. Stulík 2016: 162). Podle Kanta by tento celek byl „spojením národů, které by však nemělo být zároveň státem národů“ (Kant 1999: 20).

Tato společnost národů by spočívala na ideji „mezinárodního práva a svobody všech států“ (Coreth–Schöndorf 2002: 240). Zde by vznikl problém v

tom, že v každém státě můžeme nalézt vztahy nadřízených, tedy vládnoucích k podřízeným, jakožto lidu a v případě státního celku by byl vždy jeden národ nadřazen druhému, což už ztrácí pointu federalismu. Tento státní celek by měl ideálně zahrnovat všechny národy na světě, avšak je v rozporu s realitou, protože národy se od sebe odlišují jak po náboženské, ale i kulturní stránce a jazykové stránce (srov. Stulík 2016: 162).

Ve třetím definitivním článku nám Kant říká, že „světoobčanské právo má být omezeno na podmínky všeobecné pohostinnosti“ (Kant 1999: 24). Pod tímto tvrzením si můžeme představit, že občan jednoho státu nacházející se v jiném státě jako cizinec má právo na to, aby s ním bylo zacházeno jako s hostem, nikoliv jako s nepřítelem. Tato kosmopolitní idea má však jednu podmínku, cizinec se musí chovat přátelsky, tedy tak, jak je společensky přijatelné v tom daném státě (srov. Stulík 2016: 163).

Prostřednictvím šesti předběžných článků Kant popsal svou představu o tom, jak by mohlo být dosaženo věčného míru mezi státy. Podle něj tedy nesmí být uzavřen křehký mír vedoucí k budoucí válce, státy mezi sebou nesmí být směňovány ani kupovány, stále státní armády časem zaniknou, ve státech nebudou vznikat státní dluhy, státy se mezi sebou nesmí vměšovat do záležitostí jiného státu a státy mezi sebou nesmí páchat takové akty nepřátelství, které by znemožnily budoucí mír.

Prostřednictvím tří definitivních článků Kant říká, že by ideálně v každém státě mělo být nastoleno republikánské zřízení, vzniklo by federativní zřízení svobodných států a po celém světě by bylo praktikováno světoobčanství, tudíž jakýkoliv občan v cizím státě by se necítil jako cizinec.

Kantova myšlenka federalismu svobodných států posloužila jako inspirace u formování globálního státu, který by byl vytvořen „dobrovolně uzavřenou dohodou, tedy cestou jakési mezinárodní společenské smlouvy, jež by se mohl dopracovat k určité federativní struktuře, která je už dnes vlastní USA a Evropské unii” (Heywood 2005: 108).

Prostřednictvím této kapitoly o mnou pěti zvolených teoreticích můžeme vidět vývoj státu jejich pohledem a k mému cíli práce přispěli tím, že definovali jakési charakteristické znaky, jež jsem pak použila do vytvoření obecné charakteristiky státu.

4 STÁT OPTIKOU KLASICKÉHO IDEOLOGICKÉHO TROJÚHELNÍKU

Pojetí fenoménu státu optikou klasického ideologického trojúhelníku jsem si vybrala z toho důvodu, protože každá z těchto ideologií vnímá a operuje s tímto konceptem zcela odlišně, avšak můžeme nalézt i určité synteze mezi těmito ideologiemi. Společné pro tyto ideologie je, že všechny vznikaly v důsledku událostí, které probíhaly na přelomu 18. a 19. století, jsou vnitřně nejednotné a je těžké určit jejich konkrétní charakteristiku. Nejprve u každé z ideologií představím stručný vývoj do 20. století a následně přejdu k pojetí státu, které vždy stojí na konkrétních znacích daných pro konkrétní ideologie.

4.1 Pojetí státu optikou liberalismu

Počátky liberalismu můžeme nalézt v Evropě, kdy dochází ke zhroucení tehdejších feudálních společností a na jejich místě se začíná vytvářet společnost s

tržním hospodářstvím (Heywood 2005: 39). Avšak tyto společnosti se ještě zcela nedají nazývat tržními, protože vývoj tohoto typu hospodářství byl pořád ještě v počátcích.

Velký boom zažívá liberalismus až v devatenáctém století, které je označováno jako století liberalismu (Heywood 2008: 44). Svou roli zde sehrála jak rozvíjející se industrializace, která započala ve Spojeném království již v polovině 18. století a následně se šířila jak státy tehdejší západní Evropy, ale i Spojenými státy, tak i myšlenka volného trhu, do kterého by stát nezasahoval.

Někteří autoři přichází s myšlenkou, že liberalismus je „ideologií industrializovaného Západu a ztotožňují ji se samotnou západní civilizací“ (Heywood 2008: 45). Z počátku šlo liberalismu o prosazování reforem, které byly radikálního až revolučního rázu. Stavěl se proti absolutistické monarchii, místo níž prosazoval republikánské zřízení s konstituční vládou (Britannica 2019). V průběhu 19. století až začátkem 20. století se ukázalo, že liberalismus je jako ideologie nejednotná důsledkem štěpení do dvou myšlenkových proudů nazývaných jako „klasický liberalismus a moderní liberalismus“ (Heywood 2008: 45). Pro klasické liberály je důležitá víra v jakýsi minimální stát, jehož funkce spočívá pouze v udržování pořádku ve vnitřku státu a ochraně bezpečnosti jednotlivce, zatímco moderní liberalismus je základem pro sociální stát, ke kterému se vrátím v následující kapitole.

4.1.1 Charakteristické znaky liberalismu

Velkou roli v pojetí liberalismu hraje jednotlivec, jehož zájmy jsou upřednostňovány před zájmy celého kolektivu. V tomto případě tedy můžeme chápat společnost nebo stát jako „soubor jednotlivců, z nichž se každý snaží

uspokojit své vlastní potřeby a zájmy” (Heywood 2008: 48). Propojení jednotlivců skrze stát je pro liberály zcela nezbytné, protože stát má na starosti ty nejdůležitější úkoly, pod kterými si můžeme představit „ochranu soukromého vlastnictví a míru, v němž jedině může soukromé vlastnictví rozvíjet své působení” (von Mises 1998: 42). Z toho tvrzení vyplývá organizování státu podle liberálů, tedy podstatou státu není jen ochrana soukromého vlastnictví, ale musí být zřízen i takovým způsobem, aby jeho „pokojný vývoj nikdy nebyl narušen občanskou válkou, revolucí anebo pučem” (tamtéž).

Dalším znakem je svoboda, respektive „svoboda individua”, která je nejdůležitější hodnotou a je zároveň i jakýmsi sjednocujícím prvkem všech liberálních názorových proudů. Tento prvkem je zcela závislý na jednotlivci, protože prostřednictvím této svobody může sledovat své vlastní zájmy. Důležité je zmínit, že tato svoboda nesmí být podle liberálů absolutní. Absolutní (neomezená) svoboda by se totiž „mohla změnit v právo jiné lidi zneužívat” (Heywood 2008: 48) a ochranu před tímto zneužitím by měl podle liberálů poskytnout „jedině svrchovaný stát, schopný všechny jednotlivce a skupiny ve společnosti omezit (Heywood 2008: 55).

Třetím znakem důležitým pro liberalismus je rozum, který je těsně navázán na obhajobu svobody. Jak už jsem zmiňovala u Hobbese, lidé disponují racionem, které jim umožňuje si sestavit svůj seznam preferencí a tudíž i sledovat to, co pro ně bude v budoucnu nejlepší, čemuž předchází „získávání znalostí a odhazování přesudků a pověr” (Heywood 2008: 51). V důsledku zisku informací mohou lidé selektovat své preference a zájmy a dospět k tomu, jaký pro ně bude ten nejlepší.

Znakem číslo čtyři je spravedlnost, která zaručuje, že každý dostane to, co si zaslouží. Jelikož je stát výsledkem společenské smlouvy, stát by v tomto případě měl hrát roli nestranného soudce, který bude pouze dohlížet nad výkonem spravedlnosti (Heywood 2008: 56). „Podle liberálního pojetí spočívá jediný úkol státního aparátu v tom, aby zaručoval ochranu života a zdraví, svobody a soukromého vlastnictví proti násilným útokům” (von Mises 1998: 51).

Posledním znakem je tolerance, která je navázána na všechny předchozí znaky. Podle Heywooda je tolerance „etickým ideálem i společenským principem” (Heywood 2008: 54). Pod tím si můžeme představit, že je důležitá pro osobnost jednotlivce i pro vztahy ve společnosti, tedy to, „jak by se lidé měli k sobě chovat” (tamtéž). Liberalismus je tolerantní vůči každé víře a světovému názoru z přesvědčení, že „nade vším a nad všemi musí stát zajištění míru uvnitř společnosti” (von Mises 1998: 53).

„Poměrně silně je rozšířeno mínění, že liberalismus se liší od jiných politických směrů tím, že hájí zájmy části společnosti” (von Mises 1998: 41). Pod částí společnosti si můžeme představit majetné kapitalisty či podnikatele, jejichž zájmy staví nad zájmy všech ostatních. Avšak toto tvrzení je zcela nepravdivé, „protože liberalismus měl vždy na zřeteli zájem celku; ale nikdy mu nešlo o zájem nějaké vyvolené skupiny” (tamtéž).

Liberalismus vznikl v 19. století vlivem probíhající industrializace a jeho původní myšlenky mířily proti tehdejší absolutistickým monarchiím, jež měly být nahrazeny republikánským zřízením, s ústavou vydanou parlamentem. V liberalismu je kladen důraz na jednotlivce, tudíž stát je souborem jednotlivců. Zároveň jednatel musí disponovat svobodou, která však nesmí být absolutní.

Nadále je zde kladen důraz na rozum, spravedlnost, kde by stát hrál roli nestranného soudce a tolerance, jejímž předpokladem je zajištění míru uvnitř společnosti, tedy uvnitř samotného státu.

4.2 Pojetí státu optikou konzervatismu

Myšlenka konzervatismu se zformovala v důsledku „politických, sociálních a ekonomických změn“ (Heywood 2008: 84), které přinesla Velká francouzská revoluce. Během 19. století docházelo k transformování států vlivem industrializace a zároveň i vlivem myšlenek, které přinesly liberalismus se socialismem, ale i sílicí nacionalismus. Konzervatismus byl zcela jejich opakem, zatímco liberalismus byl pro přijímání reforem a občasnou revoluci, konzervatismus se snažil zachovávat stávající společnost, což bylo vlivem těchto faktorů velmi obtížné. „Původně byl konzervatismus úzce spjat s obranou aristokracie, monarchie, církve a předkapitalistického období“ (Cabada–Kubát 2007: 132–133).

Jednou z podstat konzervatismu je zachovávat tradiční společenské uspořádání. „Konzervatismus vzniká přímo z pocitu, že člověk patří k nějakému trvalému a dávno již existujícímu společenskému řádu a že právě tato skutečnost je svrchovaně důležitá při každém jeho rozhodování co a jak dělat“ (Scruton 1993: 24). Pod tímto společenským řádem si můžeme představit sounáležitost ke společnosti, třídě či k národu.

Je nutné zmínit, že samotný konzervatismus změnu nevyklučuje, ale nesmí být překotná. Edmund Burke, z jehož díla *Úvahy o revoluci ve Francii* konzervatismus čerpal, prosazoval myšlenku „měnit, aby bylo možné zachovat“ (Burke 1997). Být konzervativní znamená být připravený myslet a chovat se

určitým způsobem, upřednostňovat určité druhy jednání a určité podmínky lidských okolností vůči druhým (Oakeshott 1962: 168). Máme upřednostňovat známé před neznámým preferovat vyzkoušené před nevyzkoušeným či skutečnost před záhadou.

Avšak v myšlence konzervatismu není jen obsaženo odporovat změně, ale je to také způsob, jak se té dané změně přizpůsobit. I pouhá myšlenka na inovaci může být zlepšením. Kdykoli dochází k inovacím, existuje jistota, že změna bude větší, než bylo zamýšleno a dojde k zisku i ztrátě, které ovšem nebudou rovnoměrně rozděleny (Oakeshott 1962: 169).

4.2.1 Charakteristické znaky konzervatismu

Jako první znak uvedu tradici, pod kterou si můžeme představit soubor hodnot, praktických postupů a institucí, které obstály ve zkoušce času (Heywood 2008: 87). Tradice je pro konzervativce také důležitá z toho důvodu, protože probouzí vědomí identity nejen v jednotlivci, ale i v celé společenské struktuře. Vytváří společenskou soudružnost, protože lidi spojuje s tím, co bylo. Oproti tomu změna je „cestou do neznáma, vyvolává nejistotu a pocity nezakotvenosti, a tak ohrožuje naše štěstí“ (Heywood 2008: 88). Tradice tedy neznamená jen politické instituce, ale zároveň zahrnuje „všechny zvyky a sociální praktiky, jež jsou důvěrně známé a evokují bezpečí a přináležitost“ (tamtéž). Důsledky, které může přivodit pokles uctívání tradice rozvedu v rámci podkapitoly o pojetí státu optikou nacionalismu.

Dalším znakem je podle konzervatismu nedokonalost člověka, kterou můžeme chápat pod tím, že „lidé se obávají izolace a nestability“ (Heywood 2008: 89) a po mentální stránce tíhnou k tomu, co je pro ně jasné a zřejmé. Tento

názor vedl konzervativce k tomu, aby zdůrazňovali „význam společenského řádu, který je zárukou stálosti a předvídatelnosti lidského života” (tamtéž). Podstatou nedokonalosti je, že člověk je od přirozenosti sobecký tvor a jeho hnací silou je chtít neustále víc a víc, tudíž člověk se nikdy nemůže stát dokonalým. Tento společenský řád je zárukou stability a předvídatelnosti v lidském životě a může nám zaručit bezpečí.

Znakem číslo tři je organická společnost, která vychází z Hobbesova pojetí státu, tedy z Leviathanu. Konzervativci odjakživa chápali stát jako živý organismus, který funguje díky vzájemně propojeným částem, stejně jako lidské tělo. „Společnost tudíž existuje vně jednotlivce a jistém smyslu dříve než jednotlivec; je držena pohromadě pouty tradic, autority a společné morálky” (Heywood 2008: 93). Myšlenka státu jako organického celku vede konzervativce k tomu, že prosazují vládu silné ruky a požadují důsledné dodržování práv a povinností. Podle konzervativců je organická společnost „produktem přirozené nutnosti” (Heywood 2008: 92), pod čímž si můžeme představit, že tato společnost nebyla vynalezena žádným myslitelem ani teoretikem a vzniká zcela přirozeně v rámci rodinných vztahů.

Podstatou čtvrtého znaku je hierarchie a autorita. Hierarchii konzervativci vždy brali za přirozenou součást společnosti a tudíž podle nich nelze dosáhnout společenské rovnosti. „Nerovnost je nevyhnutelným rysem organické společnosti, nikoli jen důsledkem rozdílů mezi lidmi” (Heywood 2008: 94). Na hierarchii je úzce navázána autorita, která narozdíl od liberálního pojetí vzniká ve společnosti zcela přirozeně a „její kořeny tkví v samé podstatě společnosti a všech společenských institucí” (Heywood 2008: 95), tudíž nad celou společností by ji měl uplatňovat stát. „Autorita je vedle majetku jedním ze dvou ústředních pojmů konzervativní filozofie” (Nisbet 2011: 64). Konzervativci pohlíželi na

autoritu na jakýsi řetězec, jejíž počátek můžeme vyzorovat u samotného jednotlivce, přes církev, stát, až k samotnému Bohu (Nisbet 2011: 67).

Posledním znakem je majetek, který má pro konzervativce obrovský význam, protože vlastnictví majetku „vytváří a posiluje řadu významných sociálních hodnot“ (Heywood 2008: 96). Tím, že lidé vlastní určitý majetek a plně ho využívají, má v sobě jistý předpoklad, že nebudou zasahovat do majetku druhých a budou ho plně respektovat.

Zatímco liberalismus pokládá stát jako za prostředek k dosažení cíle, tedy svobody jednotlivce, konzervatismus spíše požaduje, aby vazba mezi státem a společností byla spíše volnější a nebylo na něj pohlíženo jako na prostředek k dosažení cíle (Scruton 1993: 59–60). Další rozdíl můžeme vidět v tom, že konzervativce se zdráhá „jednat způsobem, který v teorii a praxi vede k úplnému oddělení státu od občanské společnosti“ (Scruton 1993: 61), což je nepřímo základní myšlenkou liberalismu.

Konzervatismus vznikl v důsledku politických, sociálních a ekonomických změn po Velké francouzské revoluci. Jeho podstatou je hájení tradičního společenského uspořádání a přejde se udržet stávající aristokratické uspořádání v čele s monarchiemi a církví. Podstatným bodem konzervatismu je důraz na tradici, která určuje směřování společnosti a tudíž je i determinantem stability ve státě. Pro konzervatismus je podstatná i nedokonalost člověka, protože pro něj je důležitý význam společenského řádu. Konzervativci dále hájí organickou společnost a stát připodobňují živému organismu, který je tvořen částmi nezbytnými pro jeho fungování. Velkou roli zde hraje i majetek, který

podle konzervativců udržuje mír ve společnosti – tedy ten, kdo disponuje vlastním majetkem, se nebude vměšovat do majetku druhého.

4.3 Pojetí státu optikou socialismu

Počátky socialismu můžeme zařadit do doby zhruba poloviny 19. století. V této době se plně vyvíjela kapitalistická společnost a socialismus vznikl jako reakce na důsledky sociálních a ekonomických poměrů v tehdejší Evropě. Převážně reagoval na dění po Průmyslové revoluci. Pokud bych měla tyto počátky situovat do konkrétních zemí, můžeme je nalézt ve třech průmyslově nejrozvinutějších zemích – v Německu, ve Velké Británii a ve Francii (Adamová–Křížkovský 2000: 251). Myšlenky socialismu byly spojovány s početnou třídou dělníků, kteří trpěli pod tíhou industriálního diktátu. „Socialismus vznikl jako kritika liberální tržní společnosti a vyznačoval se snahou předložit alternativu průmyslového kapitalismu” (Heywood 2008: 118).

Pohledem socialismu jednotlivci nežijí ani nepracují individuálně, nýbrž jsou součástí kolektivu. Tehdejší dělnická třída byla podrobena krutým a často i nelidským podmínkám. Tuto dělnickou třídu tvořilo obyvatelstvo, které nemělo žádné předchozí zkušenosti s průmyslovou výrobou. Mzdy klesaly pod průměr a výjimkou nebyla ani ženská či dětská práce.

Koncem 19. století docházelo k postupnému navyšování úrovně životních podmínek a se vznikem dělnických politických stran či odborů se zcela proměnil charakter tehdejšího socialismu. Původním cílem socialismu bylo dosažení revoluce, která by zcela proměnila charakter společenského zřízení, avšak po integraci dělnické třídy do industriální společnosti „bylo stále obtížnější nadále v dělnické třídě spatřovat revoluční sílu” (tamtéž).

Nutno podotknout, že socialismus je jako ostatní klasické ideologie zcela nejednotný, protože se nadále štěpí do různých socialistických proudů - od utopického komunismu až po myšlenky sociálně-demokratických stran (Cabada–Kubát 2007: 139), tudíž je problematické představit jeho přesnou charakteristiku. Socialismus bychom mohli definovat jako nejvíce roztržtšenou ideologii moderní doby, za jejímž vznikem stály zcela odlišné kořeny v různých zemích, včetně různých kultur a historických kontextů. Pojetí státu tedy představím skrze všeobecné charakteristické znaky pro socialismus. To, co všechny tyto proudy spojuje, je nespokojenost s dobovým politicko–sociálním zřízením a snaha o změnu a nápravu sociálních podmínek.

4.3.1 Charakteristické znaky socialismu

V jádru samotného socialismu můžeme nalézt myšlenku pospolitosti, jejíž podstatou je tvrzení, že člověk je od přírody společenským tvorem. Tudíž aby mohl překonávat všechny překážky, musí spolupracovat. Na rozdíl od liberálů, kteří od sebe oddělují jedince a společnost, socialisté spoléhají na to, že jedinec je součástí společnosti, tudíž jedinci mohou svých zájmů v rámci státu dosahovat kolektivně. Pospolitost je zároveň i vysokou mravní hodnotou, kterou si můžeme představit ve formě tolerance vzájemně mezi lidmi.

Na pospolitost můžeme následně navázat myšlenkou spolupráce, která je podle socialistů mnohem přirozenějším stavem než konkurence. „Konkurence staví lidi proti sobě a každého podněcuje, aby svou společenskou přirozenost spíše zapíral než se k ní hlásil” (Heywood 2008: 122). „Socialismus se snaží nahradit kapitalismus a individualismus společnou výrobou a rozdělováním, proto usiluje nejen o změnu organizace společnosti, ale i motivace občanů (Adamová–Křížkovský 2000: 252).

Ve spolupráci můžeme nalézt jak ekonomický, tak i morální význam, jedinci si mezi sebou mnohdy vytváří sympatie či vzájemnou náklonnost, což je pro stát podstatné, aby jeho obyvatelé mezi sebou spolupracovali. Tím, že budou jednotlivci spolupracovat, dojde k eliminaci osobních zájmů a převládne zájem společenský, protože zájem společenského celku musí být vždy nad zájmem jednotlivce. Samotná práce se má následně stát jakýmsi uspokojujícím zážitkem pro každého pracovníka jako jednotlivce (tamtéž).

Následně navážu rovností, která je pro socialismus tou nejdůležitější hodnotou. „Socialisté se zdráhají vysvětlovat majetkovou nerovnost poukazem na to, že lidé se rodí s různými schopnostmi” (Heywood 2008: 123). V nerovnosti mezi lidmi se podle socialistů do značné míry „odráží nerovná struktura společnosti” (tamtéž), které je důsledkem převážně nerovného zacházení ve společnosti. Rovnost je zároveň provázána s pospolitostí a spoluprací, tedy když lidé budou žít v rovných sociálních podmínkách, dojde k vzájemné identifikaci a budou moci „společně pracovat k obecnému prospěchu (Heywood 2008: 125). Tato podmínka rovnosti je pro všechny socialistické odnože podstatná, avšak nemohou se mezi sebou shodnout na tom, v jakém rozsahu by měla být aplikovaná. Podle mého názoru, aby bylo dosaženo obecného blaha, každý by měl dělat to, co umí nejlépe, tudíž společnost by měla být hierarchizována.

Dalším rysem socialismu je společenská třída, která je podle socialistů tím hlavním, „co nám pomáhá pochopit sociální a politické změny” (Heywood 2008: 126). Podstatou společenské třídy je podle všeobecného socialistického podání to, že společnost je rozdělena na základě sociálních či ekonomických faktorů. „Dělnická třída je jak obětí kapitalistického řádu, tak základem opozice a nástrojem jeho konečného snažení“ (Adamová–Křížkovský 2000: 252). Je nutné

zmínit, že na třídu nemajetných, tedy dělnickou třídu, měla silný vliv myšlenka nacionalismu, jež se snažila o začlenění dělnické třídy do formujícího se národa a zachovat tím kontinuitu společnosti (Heywood 2008: 161).

Do posledního znaku zařadím společné vlastnictví, jehož myšlenka je totožná pro všechny socialistické odnože. Zároveň všechny socialistické odnože se shodnou na to, že za původem veškeré nerovnosti ve společnosti je soukromé vlastnictví. Soukromé vlastnictví bylo podrobena kritice nejen z pohledu nerovnosti, ale zároveň soukromé vlastnictví může společnost rozdělovat a nepřímou vést ke společenskému konfliktu, což je zcela neslučitelné se zájmem státu.

Socialismus vznikl v 19. století v důsledku sociálních a ekonomických poměrů v rámci vývoje kapitalistické společnosti. Jeho počátky doprovázely tvrdé a nelidské podmínky, kterým byla vystavena tehdejší početná třída dělníků a byla podrobena industriálnímu diktátu. Socialismus klade důraz na pospolitost, prostřednictvím které budou hájeny kolektivní zájmy. Pospolitost je následně provázána se spoluprací, čímž bude eliminován sobecký zájem a převládne kolektivní zájem společenského celku. Dále klade socialismus důraz na rovnost, která prostřednictvím rovných sociálních podmínek povede k obecnému prospěchu. Dalším bodem je společenská třída, jež musí být sjednocená, aby bylo dosaženo již zmíněného kolektivního blaha a užitku.

Touto kapitolou jsem poukázala na rozličná pojetí státu optikou ideologií klasického ideologického trojúhelníku. K mému cíli práce přispělo to, že pro každou ideologii jsou charakteristické jiné znaky, kterými můžeme definovat pojetí státu.

5 NACIONALISMUS A WELFARE STATE

5.1 Nacionalistické pojetí státu

Na úvod této kapitoly bych chtěla podotknout, že nacionalismus nemůžeme definovat jako samostatnou ideologii, nýbrž bychom jí měli brát spíše jako politickou doktrínu či psychologický fenomén. Nacionalismus jsem zvolila z důvodu provázanosti s konzervatismem a jeho důrazem na tradici a hierarchii ve státě.

Samotný nacionalismus můžeme definovat jako názor, „podle něhož ústředním principem politické organizace je národ” (Heywood 2008: 159) a jednou z jeho podstat je snaha o nastavení hranic státu, které by byly v souladu s hranicemi národa. Jak už jsem zmiňovala v podkapitole o moderním státu, nacionalismus sehrál velkou roli při formování národního státu v 19. století.

Cílem nacionalismu bylo překonat etnickou i kulturní rozmanitost ve společnosti a vytvořit sjednocenou společnost, jež by se hlásila ke společné identitě (Axtmann 2004: 260). Podle Gellnera je nacionalismus „v podstatě obecné prosazování vysoké kultury ve společnosti, kde dříve nízké kultury vyplňovaly životy většiny, a v některých případech všeho obyvatelstva” (Gellner 1993: 68). Tudíž ve státě by měla existovat jakási sjednocená kultura, jež bude společná pro veškeré obyvatelstvo.

Původně byla idea nacionalismu rozšířena jen na střední třídy, „které byly tehdy na vzestupu a které lákaly myšlenky národní jednoty a ústavní vlády” (Heywood 2008: 160). Avšak střední třídy nebyly v podpoře této ideje natolik

silné, aby dokázaly dovršit procesu formování národa. Ke konci 19. století došlo ke „zlidovění“ nacionalismu, nejen, že se všude začaly objevovat národní hymny či vlajky, ale „z nacionalismu se stal jazyk masové politiky“ (Heywood 2008: 161).

Po první světové válce byl dokončen proces formování národů, které vznikly převážně ve střední a východní Evropě a nacionalismus se stává také i politickým principem. „Tyto nové státy měly být státy národními, odpovídajícími zeměpisným hranicím existujících národních či etnických skupin“ (tamtéž), avšak toto rozdělení národů do států spíše přineslo problémy a spory mezi nimi, i ten nejmenší národ usiloval o suverenitu, a to bez ohledu na svou životaschopnost (Cabada–Kubát 2007: 157). Podstatou tohoto nového mezinárodního uspořádání byl národnostní princip, jež nemělo dlouhého trvání – k jeho zhroucení došlo prostřednictvím příchodu nových ideologií, jako byly fašismus a nacismus, což i nepřímo vedlo ke druhé světové válce (tamtéž).

„Nacionalisté i jiní zpravidla předpokládají, že stát je univerzální institucí lidské společnosti“ (Gellner 1997: 406). Avšak se státem jako univerzální institucí nemůžeme až tak počítat, pořád existují „nestátní kmenové společnosti, v nichž se řád udržuje rovnovážným rozložením moci mezi jednotlivé části kmene spíše než působením nějakého ústředního aparátu“ (tamtéž), u kterého máme tendenci pokládat ho za samozřejmý mechanismus.

5.1.1 Charakteristické znaky nacionalismu

Prvním znakem nacionalismu je již výše zmíněný národ, který je obtížně jednotně definovatelný. V různých jazycích dochází k zaměňování tohoto pojmu za stát či dokonce za rasu. „Mnohé politické spory jsou nadto ve skutečnosti

spory o to, zda by se určitá skupina měla považovat za národ a zda by tudíž měla mít práva a status s národem spojované” (Heywood 2008: 163). Podle Gellnera můžeme národ definovat způsobem, kdy „dva lidé patří ke stejnému národu, když a jedině sdílejí stejnou kulturu, při čemž kultura znamená soubor myšlenek a znaků a představ a způsobu chování a dorozumívání” (Gellner 1993: 18). Stát je v tomto případě založen na myšlence národa sjednoceného jak jazykem, ale i kulturou a etnicitou.

Dalším znakem je organické společenství, pod kterým si můžeme představit, že „lidstvo je podle nich zcela přirozeně rozděleno na různé národy, z nichž každý má svou svébytnou povahu a identitu” (Heywood 2008: 167). Tudíž každý stát má svou identitu, která je pro něj charakteristická a je nenahraditelná.

Znakem číslo tři je sebeurčení, které „nedílně spojuje příslušnost k národu se státností” (Heywood 2008: 169) a jeho cílem je vytvoření národního státu, který může vzniknout dvěma způsoby. Prvním způsobem je sjednocování, které je typické pro německé dějiny či italské dějiny. Druhým způsobem může stát vzniknout tím, že získá nezávislost většinou tím, že se zbaví nadvlády cizího státu, což bychom mohli aplikovat na postkoloniální státy.

Ve čtvrtém znaku se nacionalismus zaobírá politikou identity, protože nacionalismus nejde jen za politickými cíli. „Říká lidem, kým a čím jsou: dává lidem dějiny, upevňuje sociální pouta a kolektivního ducha a navozuje vědomí jakési osudovosti přesahující individuální existenci” (Heywood 2008: 171). Tudíž je podstatné si nejprve uvědomit vlastní identitu a sounáležitost s národem, případně státem a následně se plně integrovat.

Nacionalismus se vyvíjel spolu s koncepcí moderního státu v 19. století a je založen na loajalitě a oddanosti jednotlivce vůči národnímu státu, která předčí jiné individuální nebo skupinové zájmy. Národ je charakterizován jako ústřední princip politické organizace a jeho cílem by mělo být překonání etnické a kulturní rozmanitosti, pod čímž si můžeme představit, že by byla vytvořena jakási všeobecná kultura společná pro veškeré obyvatelstvo.

5.2 Welfare state

Pojetí welfare státu, tedy státu blahobytu jsem si vybrala z toho důvodu, protože je specifickým pojetím státu, jehož politická argumentace nebyla záležitostí jen jedné ideologie (Heywood 2008: 74). Myšlenku sociálního státu prosazovali nejen liberálové, ale i konzervativci a socialisté, později marxisté a tudíž představím welfare state neboli sociální stát z jejich úhlu pohledu.

Termín welfare state neboli sociální stát se objevil počátkem 40. let 20. století ve Spojeném království, avšak k jeho plnému rozmachu došlo až po druhé světové válce a „stal se téměř nezbytnou součástí západních demokracií“ (Cabada–Kubát 2007: 145), kdy byly pokládány základy moderních sociálních států. Ovšem jeho vznik nemůžeme zcela přesně zařadit do tohoto časového úseku, protože jisté pokusy o zavedení tohoto typu státu můžeme mapovat už koncem 19. století, které můžeme nazvat obdobím experimentálních počátků (Večeřa 1993: 68).

Slovem „welfare“ můžeme označit nejčastěji a nejobecněji štěstí, prosperitu a celkový blahobyt (Heywood 2005: 259) a tento celkový blahobyt je téměř všeobecně přijímanou politickou hodnotou. Co se týče politického diskurzu, welfare je vždy kolektivistickou záležitostí tedy, že „za zajišťování

blahobytu občanů odpovídá vláda” (tamtéž). Předností welfare state je i mimo jiné podpora soudružnosti společnosti či je jeho cílem zmenšování sociální nerovnosti (Heywood 2005: 269).

V rámci klasického liberalismu se termín sociálního státu vyvíjí v souvislosti s koncepcí tzv. minimálního státu, jehož úlohou je plnit tři úkoly. Prvním úkolem je ochrana společnosti před násilím a před vpádem cizích států. Druhý úkol zahrnuje ochranu každého člena společnosti proti útlaku od ostatních členů společnosti a v rámci třetího úkolu musí tento stát „zřizovat a udržovat veřejná díla a veřejné instituce, které jsou užitečné pro společnost, a přitom nemohou být zřízena a udržována soukromníky” (Večeřa 1993: 20).

Podle moderních liberálů je sociální stát „poukazem na rovnost příležitostí” (Heywood 2008: 74). Pokud se někteří jednotlivci nebo skupiny nachází ve znevýhodněné sociální situaci, povinností státu je toto „znevýhodnění zmírnit nebo odstranit a dát lidem do života rovné nebo alespoň rovnější šance” (Heywood 2008: 75) a tento sociální stát je spojován převážně s kapitalistickým tržním hospodářstvím. Touto politikou sociálního státu občané získali velké množství práv týkajících se sociální oblasti – od práva na práci po právo na slušné bydlení (tamtéž). Tyto práva lze naplnit jen prostřednictvím „pozitivní akce státu, a to poskytováním státem financovaných důchodů a dávek a možná i zdravotnických a vzdělávacích služeb” (tamtéž).

Z pohledu konzervativní ideologie je sociální stát spíše kritizován, protože je neekonomický, pod čímž si můžeme představit, že podněcuje pokles pracovní disciplíny a zároveň i motivace k práci. Konzervativcům nadále vadí, že tento typ státu je neúčinný, protože „navzdory rostoucím prostředkům věnovaným sociální

politice se nedaří snižovat chudobu” (Večeřa 1993: 39), což povede k tomu, že jednotlivec se stane závislým na tomto typu státu.

Další problém podle konzervativců představuje posilování byrokratizace, kdy stát manipuluje nejen jednotlivcem, ale i celou společností a zároveň je i popřením svobody, protože tím, že bude jednotlivcům poskytovat povinné sociální služby, jim odpírá možnost volby (tamtéž), což opět povede k tomu, že se jednotlivec stane závislým na poskytování tohoto typu služeb.

I z pohledu marxismu je tento koncept státu kritizován, avšak nejprve ve formě kapitalistického státu a základních principů kapitalistické politické ekonomie. Problém spočívá převážně v tom, „že stát vyjadřuje a prosazuje úzce třídní zájmy vládnoucí třídy, nemůže proto sloužit celé společnosti nebo více společenským třídám” (Večeřa 1993: 33). Druhý problém vidí marxisté v tom, že stát intervenuje do společnosti jen v souvislosti se zájmy kapitalistické třídy a nebere ohledy na dělnickou třídu. Zásadní problém však představuje fakt, že „stát nemůže sladit třídní podstatu kapitalismu se skutečně demokratickým zřízením nebo skutečnou sociální politikou” (tamtéž).

Následně je tato koncepce státu rozvíjena i v rámci neomarxismu, kdy sociální stát provádí sociální opatření jen v důsledku požadavků kapitalistů a nikoliv z reálných potřeb pracující třídy. Tato politika zároveň zbavuje pracující třídu možnosti „řízení vlastních forem sociálního zabezpečení” (tamtéž) a zároveň sociální stát prostřednictvím aplikace sociální politiky posiluje byrokratizaci a přispívá k potlačování vlivu demokratických institucí.

V tomto typu státu tedy funguje jakási dobře zavedená síť sociálních institucí, která hraje důležitou roli co se týče ochrany a podpory obyvatelstva. Sociální stát je založen na rovnosti příležitosti, spravedlivém rozdělování bohatství a odpovědnosti veřejnosti za ty, kteří nemohou či nejsou schopni využít příležitostí vedoucích k dobrému životu. Podstatou sociálního státu je i poskytování sociálního pojištění, poskytování základního vzdělání, poskytování zdravotnických služeb a v některých státech i poskytování bydlení, buďto za nízkou cenu nebo bez poplatků.

Tato předposlední kapitola přispěla k mému cíli práce tím, že definovala již konkrétní znaky, které by měly být přítomné podle ve všech státech – tedy myšlenka národního sebeurčení a systém sociálního státu, který by podporoval hospodářský a sociální blahobyt občanů.

6 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA FENOMÉNU STÁTU

Jednou z obecných charakteristik tedy je, že stát je tvořen určitým územím, na němž se nachází trvalé obyvatelstvo. Následně použiju charakteristiku Maxe Webera, ve které stát představuje lidské společenství, jež si na určitém území pro sebe nárokuje monopol na fyzické násilí (Weber 2009: 249). Mezi další znaky bych zařadila, že stát disponuje monopolem na ideologii, pod čímž si můžeme představit, že na tomto určitém území stát aplikuje konkrétní ideologický rámec na své obyvatelstvo. Samozřejmě se snaží o aplikaci sjednoceného ideologického rámce, jež by přijala velká část obyvatelstva.

Stát by měl také disponovat uznanou suverenitou a oddělenou domácí a zahraniční politikou, což souvisí i s dalším znakem, kdy by měl stát být schopný zajistit ochranu svého obyvatelstva, jak na domácí půdě, ale měl by být schopen se o své obyvatelstvo postarat i mimo své území. Co se týče ochrany obyvatelstva, stát by měl zároveň zajistit i ochranu majetku, kterým obyvatelstvo disponuje. Dalším znakem je, že stát disponuje prostředky, kterými dosahuje blaha ve společnosti, pod čímž si můžeme představit, že stát disponuje monopolem na redistribuci. Do této redistribuce můžeme zahrnout veškeré možné sociální politiky – od důchodové až po systém zajištění zdravotní péče.

Ve státě by rovněž měla být přítomná myšlenka konkrétního národního sebeurčení, tedy určitou sounáležitost s národem, se kterým by se obyvatelstvo ztotožňovalo a jeho loajalita vůči němu by nebyla nijak zpochybnitelná. Myšlenka národního sebeurčení by měla být provázána s existencí jednotné kultury a stát by měl být schopný zajistit budoucí kulturní rozvoj.

7 ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce byla systematizace poznatků o státu v politické teorii optikou děl klasických politických teoretiků a klasického ideologického trojúhelníku a následné vytvoření obecné charakteristiky fenoménu státu.

V první části práce jsem se věnovala státu v průběhu staletí a následnému popisu státu skrze klasickou typologii – tedy skrze popis premoderního, moderního a postmoderního státu. Následně jsem představila pojetí státu optikou Thomase Hobbesa, který jej rozpracoval v rámci svého díla s názvem Leviathan, které však můžeme chápat jen a pouze v kontextu doby, nikoliv návod na to, jak by měl stát vypadat. Poté jsem přešla k Johnu Lockovi a jeho dílu Dvě pojednání o státi, kde pracuje s konceptem dělby moci a taktéž ho nemůžeme chápat jako návod na vytvoření zcela liberálního státu. Dalším autorem byl Edmund Burke, u kterého jsem představila stát optikou jeho konzervativního pohledu, kde je důležité, aby byly ctěny základní tradice a respektovány převážně tradiční instituce státu. Následně jsem se věnovala Karlu Marxovi a jeho pojetí, ve kterém pracuje s rozdělením společnosti ve státi, které determinuje vlastnictví výrobních prostředků a stát tedy hraje podle pravidel buržoazie. Posledním autorem byl Immanuel Kant, kterého jsem zvolila z důvodu jeho polemiky nad věčným mírem mezi státy v díle K věčnému míru a následné myšlenky federalizace států, čímž se nepřímo inspirovala Organizace spojených národů při svém vzniku.

Ve druhé části práce jsem pracovala s konceptem státu optikou klasického ideologického trojúhelníku – tedy optikou liberalismu, konzervatismu a socialismu. Nejprve jsem u každé ideologie stručně představila její vznik a základní charakteristiku, následně jsem u každé ideologie představila

charakteristiky, jejichž prostřednictvím pohlíží na stát. U liberálního státu je důležitá svoboda jedince, u konzervativního státu je důležité respektování tradice, protože tradice je spojena se stabilitou a to, co je stabilní, je zároveň i předvídatelné, jako např. volba hlavy státu. A v neposlední řadě, u socialistického státu je důležité zajistit sociální rovnost, což povede ke stabilitě ve společnosti, tudíž v celém státu. Poté jsem představila nacionalismus jako politickou doktrínu a jeho charakteristické znaky, prostřednictvím kterých pohlíží na stát. Následný sociální stát jsem vybrala z důvodu jeho specifčnosti jako politické instituce a představila jsem ho optikou ideologií klasického ideologického trojúhelníku.

V poslední kapitole jsem na základě systematizace poznatků a svých preferencí vytvořila obecnou charakteristiku fenoménu státu.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Adamová, Karolina – Křížkovský, Ladislav (2000). *Dějiny myšlení o státě* (Praha: Codex).

Axtmann, Roland (2004). The State of the State: The Model of the Modern State and its Contemporary Transformation. *International Political Science Review* 25 (3), s. 259–279.

Britannica (2019a). *Edmund Burke* (<https://www.britannica.com/biography/Edmund-Burke-British-philosopher-and-statesman#ref953>).

Britannica (2019b). *Konzervatismus* (<https://www.britannica.com/topic/conservatism>).

Britannica (2019c). *Liberalismus* (<https://www.britannica.com/topic/liberalism>).

Britannica (2019d). *Marxismus* (<https://www.britannica.com/topic/Marxism#ref35147>).

Britannica (2019e). *Socialismus* (<https://www.britannica.com/topic/socialism>).

Burke, Edmund (1997). *Úvahy o revoluci ve Francii* (Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury).

Cabada, Ladislav – Kubát, Michal a kol. (2007). *Úvod do studia politické vědy* (Plzeň: Aleš Čeněk).

Cabada, Ladislav – Charvát, Jakub – Stulík, Ondřej (2015). *Současná komparativní politologie: klíčové koncepty* (Plzeň: Aleš Čeněk).

Cooper, Robert (1996). *The post-modern state and the world order* (Londýn: Demos)

- Coreth, Emerich – Schöndorf, Harald (2002). *Filozofie 17. a 18. století* (Olomouc: Nakladatelství Olomouc).
- Engels, Bedřich – Marx, Karel (1958). *Spisy, Svazek 3* (Praha: Státní nakladatelství politické literatury).
- Hay, Colin – Lister, Michael – Marsh, David (2006). *The State. Theories and Issues* (New York: Palgrave Macmillan).
- Heywood, Andrew (2005). *Politická teorie* (Praha: Eurolex Bohemia s.r.o.).
- Heywood, Andrew (2008). *Politické ideologie* (Plzeň: Aleš Čeněk).
- Hobbes, Thomas (2009). *Leviathan* (Praha: Oikoymenh).
- Kant, Immanuel (1999). *K věčnému míru* (Praha: Oikoymenh).
- Kirk, Russel (2000). *Konzervativní smýšlení* (Praha: Občanský institut).
- Klíma, Karel a kol. (2011). *Státověda* (Plzeň: Aleš Čeněk).
- Krieger, Joel (2000). *Oxfordský slovník světové politiky* (Praha: Ottovo nakladatelství).
- Locke, John (1992). *Druhé pojednání o vládě* (Praha: Svoboda).
- Lupták, Milan – Prorok, Vladimír (2011). *Politické ideologie a teorie od starověku po rok 1848* (Plzeň: Aleš Čeněk).
- Miller, David a kol. (1995). *Blackwellova encyklopedie politického myšlení* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury).
- Nisbet, Robert (1993). *Konzervatismus: Sen a realita* (Praha: Občanský institut).
- Oakeshott, Michael (1962). *Rationalism in Politics and Other Essays* (Londýn: Methuen & Co. Ltd).

Rousseau, Jean Jacques (2002). *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva* (Dobrá voda: Aleš Čeněk).

Scruton, Roger (1993). *Smysl konzervatismu* (Praha: Torst).

Scruton, Roger (1994). *Konzervativní myslitelé. Výbor z esejů konzervativního čtvrtletníku The Salisbury Review* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury).

Skinner, Quentin (2012). *O státě* (Praha: Oikoymenh).

Sørensen, Georg (2005). *Stát a mezinárodní vztahy* (Praha: Portál).

Stulík, Ondřej (2016). *Dějiny evropských politických teorií* (Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni).

Valeš, Lukáš (2007). *Dějiny politických teorií* (Plzeň: Aleš Čeněk).

Večeřa, Miloš (1993). *Sociální stát, východiska a přístupy* (Praha: Sociologické nakladatelství).

Von Mises, Ludwig (1998). *Liberalismus* (Praha: Liberální institut).

9 RESUMÉ

In my bachelor thesis I dealt with the state in political theory and its conceptualization and operationalization as a phenomenon. My main goal was to systematize the knowledge on the basis of which I created a general characteristic of the state phenomenon. In the first part of my work I dealt with the concept of the state through the classical typology – the premodern, modern and postmodern state and then I introduced the concept of the state through the optics of classical political theorists and their most important works - Thomas Hobbes and Leviathan, John Locke and Two Concepts on the State, Edmund Burke and Reflection on the Revolution in France, Karl Marx and His Ensemble of Writings and Immanuel Kant and His Works To Eternal Peace. In the second part of the thesis I dealt with the concept of the state through the optics of the classical ideological triangle – ie the optics of liberalism, conservatism and socialism. Then I introduced the state through nationalism and welfare state because these political theories will come to me crucial for the formation of the state and then I have developed a general characteristic of the state phenomenon.